

Черкунов О. В.,
кандидат юридичних наук

СУТНІСТЬ ВИРОБНИЧОЇ ФУНКЦІЇ ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена розкриттю сутності виробничої функції трудового права України. Розглянуто та проаналізовано різні підходи вчених щодо вказаного питання. Зауважено на тому, що трудове право еволюціонує, відповідно, змінюється змістовне наповнення його виробничої функції. У підсумку зазначено, що наведені позиції науковців відображають різні сторони досліджуваної функції.

Ключові слова: виробнича функція, поняття, сутність, трудове право.

Постановка проблеми. Функції трудового загалом можна розглядати як основні напрямки реалізації суб'єктами цієї галузі права його мети та завдань. При цьому кожен суб'єкт означеної галузі права реалізує ці цілі та завдання в рамках власних інтересів, межі досягнення яких встановлюються державою для того, щоб кожен суб'єкт трудового права, реалізуючи свої права, досягаючи своїх цілей у сфері праці, виявився корисним членом суспільства, які беруть участь у його житті, та сприяє процвітанню суспільства. Тому, ведучи мову про функції трудового права, варто окреслити таке: ці функції повною мірою об'єктивні, висловлюють сутність і соціальне призначення праці та зайнятості, а також усіх процесів, що мають місце на ринку праці. Функції сучасного трудового права очевидною мірою зумовлені закономірностями взаємодії суб'єктів трудового права між собою та зв'язком кожного з цих суб'єктів із державою, яка ще зберігає за собою певну патерналістську роль (зокрема, задля забезпечення та впровадження конституційної ідеї України як соціальної держави) у галузі праці та зайнятості. При цьому варто звернути увагу на те, що функції сучасного трудового права, на думку вчених, за своїм змістом досить різноманітні і таким чином охоплюють соціальну, виробничу, управлінську, виховну, захисну функції [1, с. 13–16; 2, с. 23–24]. Вважаємо, що вказана широта функціонального спектру трудового права є цілком закономірною, адже вказані функції хоча і мають однакову галузеву приналежність, проте цілі та завдання сучасного трудового права, з очевидних причин, сукупно не можуть бути зведені до якогось «єдиного знаменника». Сучасне трудове право впливає на досить широкий спектр питань, пов'язаних із працею та зайнятістю, часто взаємодіючи з іншими соціальними інститутами. Власне, цей факт наводиться вченими як підстава для того, щоб стверджувати про наявність кризи трудового права, яка, на нашу думку, перебільшується, особливо якщо враховувати той факт, що трудове право постійно еволюціонує та, зокрема, нині масштабно переосмислюється, трансформується під тиском засадничих ідей ринкових відносин.

Утім, в означеному контексті варто підкреслити, що еволюціонує не лише трудове право. Право, загалом «будучи соціальною реальністю» [3, с. 14], «народжується самим життям, впливає з суспільних потреб» [4, с. 16] та інтерпретується як «живий організм, що змінюється як під впливом процесів його реалізації на практиці, так і під впливом низки зовнішніх факторів, зокрема, таких як гуманізація суспільства, підвищення рівня життя в Європі та Північній Америці, глобалізація, цивілізаційні виклики, кліматичні зміни, проблеми виживання людини як виду, науково-технічний прогрес тощо» [5, с. 37–38]. Так, соціальна функція держави, реалізацію якої тривалий час пов'язували саме з трудовим правом, нині реалізується вже не тільки через норми трудового права, а й до того ж за допомогою норм права соціального забезпечення, сімейного, житлового права і за рахунок багатьох інших галузей права. Окрім того, як справедливо зазначає вчена В.Ф. Яковлева, соціальну функцію нині виконує також і цивільне право [6, с. 38–42].

У межах трансформації сучасного трудового права поступово змінюється також і характер правових відносин між суб'єктами трудового права. Зокрема, трудові відносини нині передбачають створення та підтримання певного балансу між їх учасниками, які представлені працівниками та роботодавцями. Цей баланс представлений теорією т. зв. «золотої середини різнонаправлених інтересів»: з одного боку, мають повною мірою бути захищеними права й інтереси працівників, а, з іншого боку, необхідним є забезпечення нормального функціонування суб'єктів господарювання у сферах виробництва, надання послуг. У різні часи законодавці по-різному ставились до забезпечення інтересів сторін трудових правовідносин: спочатку пріоритетним вважалось забезпечити права та інтереси роботодавця шляхом звуження гарантій прав працівників, потім, навпаки, права та інтереси працівників почали розширюватись за рахунок зниження рівня забезпечення прав та інтересів роботодавців. Нині актуальним є питання забезпечення інтересів як роботодавців, так і працівників. Яким чином це можливо здійснити якомога оптимальніше, можна зрозуміти, визначивши сутність виробничої функції трудового права.

Мета статті. Отже, в межах цього дослідження маємо на меті розкрити сутність виробничої функції трудового права. Задля досягнення поставленої мети передбачається: 1) навести точки зору різних науковців щодо піднятого питання; 2) проаналізувати наведені підходи; 3) встановити, в чому саме безпосередньо і полягає сутність досліджуваної функції.

У роботі використано наукові доробки таких вчених, як Я.А. Білошук, С.О. Іванов, Л.М. Кононенко, В.О. Комаров, П.Д. Пилипенко, Н.А. Плахотіна, В.Е. Теліпка, В.І. Щербина та інших.

Виклад основного матеріалу дослідження. У теорії трудового права соціальна та виробнича функції, як правило, протиставлялись. Варто звернути увагу на те, що і в сучасних теоретичних розвідках зустрічаються подібні підходи до осмислення вказаних функцій. Приміром, українська вчена Я.А. Білошук зазначає, що «традиційно у трудовому

праві виділяють виробничу функцію (захист прав роботодавця) і захисну функцію (захист прав та інтересів працівників)» [7, с. 139]. Водночас нині в трудовому праві і теоретики, і практикуючі юристи переосмислюють антагонічність виробничої та соціальної функцій, а також доцільність звуження прав однієї сторони трудових правовідносин за рахунок іншої, доходячи думки, що ці відносини мають ґрунтуватися на ідеї рівності сторін приватного договору та важливості забезпечення прав і інтересів кожної зі сторін трудового договору [8, с. 33; 9, с. 92; 10, с. 26; 11, с. 188–191]. Ця ідея є повною мірою справедливою, адже забезпечення прав працівника сприяє забезпеченню прав та інтересів роботодавця, а захищеність прав роботодавця сприяє захищеності прав працівника, за умови, що права кожної зі сторін правових відносин держава захищає однаковою мірою (у цьому контексті виробничі функції трудового права – опосередковано соціально спрямована). Це пояснюється тим, що зацікавленість роботодавця у виробничих відносинах прямо пропорційна його інтересам, насамперед, у прибутку, який він отримує від праці працівника. Насамперед, працівник теж має свої інтереси у цих відносинах, зокрема, матеріальні інтереси, які теж необхідно забезпечувати. Тому баланс інтересів працівника та роботодавця та його збереження, забезпечення є життєво важливим для побудови сучасних та цивілізованих трудових правовідносин у будь-якій цивілізованій державі. Отже, в нинішніх умовах працівник має розглядатися законодавцем як партнер роботодавця, з яким вони спільно здійснюють виробничу діяльність із метою отримання прибутку чи досягнення інших цілей (при цьому кожна зі сторін відносин є рівноправною порівняно з іншою, а для захисту інтересів є приписи трудового законодавства).

На цю обставину також звертають увагу О.М. Вілюк та Ю.В. Іванчина, котрі наголошують на некоректності позицій про просту пріоритетність соціальної функції трудового права над виробничою або ж, навпаки, не враховуючи те, що «інтереси сторін трудового договору в основі своїй різні». На думку вчених, акцент у цьому контексті варто робити не на відмінності, а на спільності інтересів працівників і роботодавців. «Не лише роботодавець, а й працівники мають бути зацікавлені в прибутковій функціонуванні організації, у впровадженні нових технологій, адже це дозволить поліпшити умови праці, що, безумовно, буде відбиватися на їх здоров'ї» [12, с. 233–235]. Отже, з огляду на те, що зміщення балансу інтересів у бік однієї зі сторін правовідносин завжди породжувало відповідні проблеми, не викликає жодних сумнівів те, що трудове право, незважаючи на його соціальну природу, не може не захищати інтереси у трудових відносинах і роботодавців [13, с. 28], бо інакше воно або вступить у колізію з іншим законодавством, або ті самі власники-роботодавці змушені будуть ігнорувати трудове законодавство та шукати інші правові шляхи для використання робочої сили поза тими, що передбачені цим законодавством [14, с. 13]. Інша важлива обставина – невизначеність прав роботодавців у чинному законодавстві про працю (хоча, як відомо, права однієї сторони договору зумовлюють обов'язки іншої сторони договору). У цьому контексті український вчений О.Є. Сонін зазначає закономірність: наявність прогалин та інших вад правового регулювання трудових правовідносин зумовлює прагнення учасників трудових відносин використати ці вади з метою

невиконання певних своїх обов'язків, зокрема, шляхом «запечечення наявності на боці відповідної особи таких обов'язків» [15, с. 479]. Вважаємо, що вказані обставини є тими проблемами, котрі (у сукупності з іншими проблемами) негативно позначаються як на трудових правовідносинах, так і на мірі ефективності підприємницької діяльності в державі, якій формально мають сприяти також і норми трудового законодавства. Це є закономірним результатом означеного, адже, як слушно зазначає А.І. Абрамов, «функції права – це внутрішній потенціал права, його енергія», а також це те, що «робить право «живим», приводить його в дію, змушує працювати» [16, с. 74]. Відповідно, коли право обмежене в реалізації однієї зі своїх функцій, то не можна в такому разі очікувати, що правове регулювання у відповідній сфері суспільного життя буде повною мірою відповідати меті та завданням відповідної галузі права.

Незважаючи на суттєву проблематичність вказаних обставин, враховуючи те, що законодавець тривалий час визнавав за соціальною функцією трудового права пріоритет над виробничою функцією, остання залишалась осторонь уваги вчених (приміром, І.Є. Фабер взагалі не виокремлював виробничу функцію права [17, с. 39–40]) чи фрагментарно вивчалась у межах загальної теорії трудового права [18, с. 10–11; 19, с. 22–38] чи загальних досліджень функцій цієї галузі права [20, с. 21–23; 21, с. 75–76; 22, с. 50–53; 11; 23, с. 112–122]. Як наслідок, донині в доктрині трудового права відсутнє універсальне розуміння поняття та правової сутності виробничої функції трудового права.

Прикладом традиційного підходу до розуміння виробничої функції трудового права можна назвати визначення означеної функції, що сформульоване українським вченим П.Д. Пилипенко. На його думку, виробничі функції трудового права є функцією захисту інтересів власників-підприємців, тобто роботодавців [14, с. 13]. Зазначене досить широке визначення конкретизується вченим у монографічній праці «Проблеми теорії трудового права», в якій вчений пояснює, що ця функція виявляється як функція захисту роботодавців, зокрема, завдяки реалізації заходів, спрямованих на раціоналізацію використання праці працівників, зміцнення трудової дисципліни через стимулювання праці персоналу, участь трудових колективів в управлінні тощо [24, с. 45]. Відповідно, особливістю виробничої функції є те, що вона спрямовується також на охорону права власності роботодавців, захист їхніх інтересів як власників майна. Якщо захисна функція забезпечує, зокрема, обмеження утримань із заробітної плати, то виробничі напевне має гарантувати роботодавцю змогу стягнути повністю збитки, завдані внаслідок заподіяння шкоди працівником, що перебуває у трудових відносинах [24, с. 77]. Ця функція в межах підходу вченого є однією зі спеціальних юридичних функцій, до яких, крім неї, належать захисна та виховна [24, с. 75–76]. Дійсно, виробничі функції навряд чи може бути відокремлені від захисної та виховної функцій, адже у процесі виробничої діяльності працівник має дисципліновано реалізовувати власну трудову функцію (у разі недисциплінованої поведінки працівника до нього застосовуються дисциплінарні заходи впливу, які є також заходами виховання, перевиховання).

Орієнтуючись не на ознаку захисту, а на ознаку характеру впливу досліджуваної функції на виробничий процес,

протікання виробничих відносин, українські вчені В.Є. Теліпко та О.Г. Дутова, фактично повторюючи позицію радянських вчених Ю.П. Орловського, Р.З. Лівшиця та С.О. Іванова [19, с. 27], вказують, що економічна (виробнича) функція трудового права – це функція, котра впливає на економічні відносини шляхом встановлення міри праці та міри споживання, диференціації праці за ознакою її складності, визначення кількісних і якісних показників праці, стимулювання матеріальними засобами високопродуктивної праці [25, с. 26].

Наведене свідчить, що виробнича функція, за підходом П.Д. Пилипенка, має своїм основним спрямуванням саме захист інтересів роботодавців (у цьому і полягає традиційна інтерпретація досліджуваної функції), а, за підходом В.Є. Теліпко та О.Г. Дутової, вона виступає певним регулятором у питаннях виконання роботи між працівником і роботодавцем. Обидва вказані підходи характеризують виробничу функцію, проте перший більш чітко вказує на її правову природу, а другий підходить до означеного питання через управління (реалізацію управлінської влади роботодавця), нормування, яке не здатне достатньою мірою розкрити сутність досліджуваної функції трудового права. Разом із цим варто погодитися з тим, що виробнича функція є окремою функцією трудового права, яку можна зарахувати до спеціально-юридичних функцій. При цьому питання характеристики виробничої функції виключно в аспекті захисту інтересів роботодавців не можна вважати повною мірою достатнім, оскільки ця функція, насамперед, має забезпечувати інтереси виробництва, що є спільним інтересом працівників і роботодавців, а вже потім мати спрямування на захист такої сторони трудових правовідносин, як роботодавець.

Орієнтуючись на таку ознаку виробничої функції, як забезпечення інтересів виробництва, український вчений О.В. Плєсқун зазначає, що під розглядуваним поняттям варто розуміти функцію, суть якої полягає у підвищенні продуктивності праці й ефективності підприємства. Окрім того, вчений наголошує, що виробнича функція є досить близькою до соціальної функції [26, с. 162]. Більш повно у межах цього підходу формулює визначення виробничої функції Л.М. Кононенко, котра стверджує, що ця функція проявляється у здійсненні правового впливу на раціональне використання трудових ресурсів, випуск конкурентоздатної продукції працівниками, що перебувають у трудових правовідносинах, а також зміцнення трудової дисципліни. У зв'язку із цим вчена доходить висновку, що виробнича функція є однією з основних функцій трудового права [27, с. 13].

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що наведені підходи до визначення виробничої функції описують різні сторони виробничої функції, яка, маючи своїм основним завданням забезпечення здійснення виробничої діяльності і відповідний захист інтересів роботодавця, проявляється як підвищення ефективності виробництва (оптимізації виробництва), його раціональності, випуску конкурентної продукції тощо. В тому числі це стосується зміцнення трудової дисципліни (як зазначає Л.М. Кононенко) завдяки законодавчо закріпленим можливостям впливу роботодавців на працівників.

Література:

- Александров Н.Г., Зайкин А.Д., Лившиц Р.Г. Основной закон о труде. Москва : Профиздат, 1972. 143 с.
- Сухарев А.Е. Система функций советского трудового права : дис. ... канд. юрид. наук. Свердловск, 1987. 195 с.
- Явич Л.С. Сущность права. Социально-философское понимание генезиса, развития и функционирования юридической формы общественных отношений. Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1985. 207 с.
- Пьянов Н.А. Понятие, сущность и назначение права. *Сибирский юридический вестник*. 2000. № 1. С. 15–27.
- Гладкий В.В. Проблемы универсального понимания термина «юридическая ответственность». *Актуальные научные исследования в современном мире*. 2017. Вып. 4 (24). Ч. 9. С. 37–50.
- Яковлев В.Ф. О функциях гражданского права. *Российское право: образование, практика, наука*. 2011. № 6 (77). С. 38–42.
- Білошук Я.А. Визначення функцій оплати шахтарської праці. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 26. С. 137–142.
- Иванов С.А. Трудовое право переходного периода: проблемы использования зарубежного опыта. *Государство и право*. 1995. № 3. С. 30–39.
- Комаров В.А. Про державні гарантії у трудових відносинах в Україні. *Наукові праці МАУП*. 2012. Вып. 3(38). С. 89–93.
- Щербина В.И. О роли функций трудового права в модернизации законодательства о труде. *Трудовое право*. 2013. № 3 (7). С. 25–29.
- Щербина В.И. Основні функції трудового права в умовах ринкових відносин : моногр. Дніпропетровськ : Акад. митн. служби України, 2005. 266 с.
- Виклюк А.М., Иванчина Ю.В. Приоритет охраны здоровья работника как условие оптимального соотношения социальной и производственной функций трудового права. *Вопросы управления*. 2013. № 1 (22). С. 232–239.
- Бочарникова А.С. Функції соціальних відпусток. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 4. С. 26–29.
- Пилипенко П.Д., Бура В.Я., Козак З.Я., Синчук С.М. Трудове право України : навч. посібник. 2-ге вид., змін. і доп. / За ред. П.Д. Пилипенка. Київ : Істина, 2007. 208 с.
- Сонін О.Є. Вимога про визнання права як спосіб захисту трудових прав працівників. *Форум права*. 2010. № 2. С. 477–481.
- Абрамов А.И. Понятие функций права. *Журнал российского права*. 2006. № 2 (110). С. 71–83.
- Фарбер И.Е. О сущности права: учеб. пособие / отв. ред. Н.Б. Зейдер. Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1959. 76 с.
- Александров Н.Г. Советское трудовое право : учебник для юрид. ин-тов юрид. фак. гос. ун-тов. Москва : Госюриздат, 1959. 407 с.
- Иванов С.А., Лившиц Р.З., Орловский Ю.П. Советское трудовое право: вопросы теории / Отв. ред. С.А. Иванов. Москва : Наука, 1978. 368 с.
- Димидов М.М. Функции российского трудового права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2012. 31 с.
- Плахотіна Н.А. Реалізація функцій трудового права у трудових охоронних відносинах. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 26. С. 72–79.
- Плахотіна Н.А. Формальна визначеність функцій трудового права як об'єктивна потреба сучасності. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2011. № 21. С. 48–55.
- Щербина В.И. Функції трудового права : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2008. 423 с.
- Пилипенко П.Д. Проблеми теорії трудового права : моногр. Львів : Видавн. центр Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 1999. 214 с.
- Теліпко В.Є., Дутова О.Г. Трудове право України: навч. посібник / За заг. ред. В.Є. Теліпко. Київ : Центр учб. літ., 2009. 456 с.
- Плєсқун О.В. Зміст та функції трудового договору. *Європейські перспективи*. 2012. № 4. Ч. 2. С. 158–163.
- Иванов Ю.Ф., Иванова М.В., Кононенко Л.М. Трудове право України : навч. посібник / За ред. Л.М. Кононенка. Київ : ВПЦ АМУ, 2012. 304 с.

Черкунов О. В. Сущность производственной функции трудового права Украины

Анотация. Статья посвящена раскрытию сущности производственной функции трудового права Украины. Рассмотрены и проанализированы различные подходы ученых по указанному вопросу. Замечено, что трудовое право эволюционирует и, соответственно, меняется содержательное наполнение его производственной функции. В итоге указано, что приведенные точки зрения ученых отражают различные стороны исследуемой функции.

Ключевые слова: производственная функция, понятие, сущность, трудовое право.

Cherkunov O. The nature of the production function of employment law in Ukraine

Summary. The article is dedicated to disclosing the essence of the production function of employment law in Ukraine. Various approaches of scientists regarding this matter have been considered and analyzed. It is mentioned that the employment law evolves and, respectively, the substantive content of its production function also modifies. Eventually, it is pointed that the presented scientists' standpoints reflect various dimensions of the examined function.

Key words: production function, notion, essence, employment law.